

ΑΙΝΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ.

ΜΗΝΙΑΙΟΝ.

ΕΤΟΣ Α΄. Ἀπρίλιος 1882. ΤΕΥΧΟΣ Β΄.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΒΙΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

(ΕΡΕΥΝΑ ΙΣΤΟΡΙΟΝΟΜΙΚΗ.)

(Συνέχ. ἰδ. προηγούμ. Τευχ.)

Β΄.

Πόθεν θέλομεν λάβει τὴν ἀφετηρίαν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπως ἐν τῇ πορείᾳ τῶν ἐρευνῶν μας προβῶμεν μεθ' ὅσης τὰ πράγματα ἐπιτρέπουσι λογικῆς μεθόδου καὶ ιστορικῆς ἀκριβείας καὶ θετικότητος; — Ἐνταῦθα οὔτε ἡ ἑναρξίς τῆς καταγωγῆς ἔχει ἀπλήν ιστορικὴν ἢ πατριαρχικὴν βάσιν, οὔτε ἡ χρονολογία τῶν ἀρχεγόνων ἐκείνων ἐποχῶν ἔχει κανονικὴν σειρὰν, οὔτε τὰ ὅρια τῆς χώρας ἔχουν σαφὲς διάγραμμα, ὡς πάντα ταῦτα ἦσαν ἀνεκαθεν καθαρὰ καὶ ὠρισμένα εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν ἔθνος. Ἡ καταγωγή, ἡ χρονολογία καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας

τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῇ παναρχαίᾳ καὶ πρώτῃ αὐτοῦ συστάσει, εἶναι ἀσαφῆ, ἀόριστα καὶ πολύπλοκα, ἀναμιγνύονται καὶ συγχέονται μὲ θρησκευτικούς μύθους, πλάσματα φαντασίας καὶ ιδεώδη ὑφάσματα, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς πολυδαίδαλου καὶ χαοτικῆς οὕτως εἰπεῖν αὐτῶν φύσεως, καὶ τὴν μεθοδικὴν ἔρευναν καθιστοῦν δύσκολον, καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν δυσπόριστον. Εἶναι πεδιάς εὐρυτάτη, εἰς ἣν τὸ εἰκαστικὸν πνεῦμα δύναται εὐκόλως νὰ ἐγχαράξῃ ἀπείρους ὁδοὺς, μᾶλλον ἢ ἤττον πλησιαζούσας πρὸς ἀμυδρόν τι φῶς ἀπαστράπτων ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας· εἶναι τέλος παράδεισος ἰδανικός, κατάφυτος ὑπὸ ποικίλων ἀνθέων, ἐξ ὧν οἱ ἐντὸς αὐτοῦ περιοδεύοντες, δύνανται κατ' ἀρέσκειαν νὰ σχηματίσωσι πᾶν εἶδος ἀνθοδέσμης.

Ἄλλ' ἐὰν πάντα ταῦτα ὑπὸ κανονικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν εἶναι δυσερμήνευτα, δὲν εἶναι ἤττον δυσερύνητα καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἅτινα ἐθεώρησάν τινες καὶ εἰσέτι θεωροῦν ὡς ἀλλότρια καὶ ἐπίσακτα, καὶ οὐχὶ ὡς ἴδια, ἰθαγενῆ καὶ πρωτότυπα. Πλὴν ἤδη δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐθνοπολιτιστικοῦ τούτου ζητήματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ σημείου, ἐξ οὗ ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν τὴν ἀφετηρίαν ὡς πρὸς τὸ κύριον θέμα τοῦ λόγου μας. Ποῖον δὲ εἶναι αὐτό; — Ἡ Τρωὰς καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἄς ἐγκαταλείψωμεν λοιπὸν δι' ἑτέραν μελέτην τοὺς προομηρικούς ἢ μᾶλλον τοὺς προτρωϊκοὺς χρόνους, καὶ ἅς ἀναχωρήσωμεν ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Τρωϊκῶν, ἔχοντες εἰς τὸν δύσκολον αὐτὸν διάπλουν μας ὡς πυξίδα καὶ πολικὸν ἀστέρα τὸν Ὀμηρον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ μόνος καὶ ἀκριβέστερος ἱστορικός, χρονολόγος καὶ γεωγράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι

μέχρι τινὸς εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ὅ,τι εἶναι ἡ Γραφή εἰς τὸν Ἑβραϊσμόν. Προχωροῦντες δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σημείου, καὶ ἀπανθίζοντες ἢ καὶ ἀπλῶς θίγοντες ἐν τῇ πορείᾳ μας, ὅσα ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου συντελοῦν πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἡμετέρου ἀντικειμένου, θέλομεν καταλήξαι μέχρι τῆς ἀποβιώσεως, ὅθεν κατόπιν θέλομεν προβῆ καὶ πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀναβιώσεως.

Ὁ Ὀμηρος ἀποκαλεῖ πάντοτε ἅπαντας τοὺς μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Ἑλένης κατὰ τῆς Τρωάδος ἐκστρατεύσαντας, Ἀχαιοὺς, Δαναοὺς, Ἀργεῖους καὶ οὐδέποτε Ἑλληνας· ἐπεξέτεινε τὴν ἀρχαιοτέραν ἐπωνυμίαν τοῦ μέρους ἐπὶ τοῦ ὅλου, ὡς ἐσυνείθιζον τότε οἱ ποιηταί. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν νεῶν μνημονεύει μὲν Ἑλληνας καὶ Πανέλληνας, πλὴν οὐχὶ ὡς ὄνομα περιεκτικόν, ἐμφαίνον τὴν ἐθνικότητα ἀπάντων τῶν ἐκστρατευσάντων, ἀλλ' ὡς ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν πόλεως τινος ἢ πατρίδος. Οὕτω λέγει περὶ τοῦ Λοκροῦ Αἴαντος, ὅτι ὑπερέβαινε κατὰ τὸ δόρυ τοὺς Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς.

» Ἐγχείη δ' ἐκέαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς. »
ὡς ἀναφέρει καὶ περὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅτι μεταξὺ ὄσων ὁδήγει ἦσαν καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί.

» Οἱ τ' εἶχον Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα

» Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί. »

Τὸ ἐθνικὸν λοιπὸν ὄνομα ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἦτο τὸ τῶν Δαναῶν, τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Ἀργείων· τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων, ἦτον ἰδιαίτερον ὡς ἐκεῖνο τῶν Θηβαίων, τῶν Ἀθηναίων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Κεφαλλήνων κ. λ. Οἱ Ἑλληνες τότε κατὰ τὸν ποιητὴν κατώκουν μόνον πόλιν τινα τῆς Θεσσαλίας, ὡς τοῦτο βεβαιοῖ εἰς τὸν Βίον τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ

Ἄριστοτέλους Δικαίαρχος ὁ Σικελιώτης. » Ἡ γὰρ
 » Ἑλλάς τὸ παλαιὸν οὐσάποτε πόλις, ἀφ' Ἑλληνοφ
 » τοῦ Αἰόλου ἐκλήθη τε καὶ ἐκτίσθη, τῆς τῶν Θεττα-
 » λῶν οὐσα χώρας, ἀναμέσον Φαρσάλου τε κειμένης
 » καὶ τῆς τῶν Μελιταίων πόλεως. » Μεταγενεστέρως
 ὁμοῦς ἐπεξετάθη παντοῦ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ προσιδι-
 ασθὲν παρ' ὄλων τῶν πατριῶν ἢ φυλῶν, κατέστη καὶ
 τὸ μόνον ἐθνικόν· ὅθεν Ἑλληνες ἐκαλοῦντο καὶ οἱ
 Δωριεῖς, καὶ οἱ Ἀχαιοὶ, καὶ οἱ Ἴωνες, καὶ οἱ Ἀργεῖ-
 οί, καὶ πάντες ὅσοι ἐκ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρ-
 ρας κατήγοντο, ἢ μετ' αὐτῶν ἐσυγγένευσον. Τούτων
 ἕνεκα εἶπε καὶ ὁ ποιητὴς Ἡοσειδίππος,

» Ἑλλάς μὲν ἐστὶ μία, πόλεις δὲ πλείονες. »

Ἄλλ' οἱ Ἑλληνες οὗτοι, οἱ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κα-
 λούμενοι Δαναοί, Ἀχαιοί, Ἀργεῖοι, τίνα ποτὲ χώ-
 ραν ἢ τίνα ἔκτασιν χώρας κατεῖχον; — Ἐκ τοῦ αὐ-
 τοῦ καταλόγου τῶν νεῶν μανθάνομεν, ὅτι κατεῖχον
 τὴν Θεσσαλίαν, Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν, τὴν πλειάδα
 τοῦ Ἰονίου, τὴν Ἀττικὴν, Πελοπόννησον, Κρήτην
 καὶ τὰς πλείστας τοῦ Αἰγαίου νήσους. Κατὰ δὲ Σκύ-
 λακα τὸν Καρυανδέα, ἀκμάσαντα ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑ-
 στάσπεως, κατεῖχον καὶ τὴν Ἀμβρακίαν, διότι ἐντεῦ-
 θεν, λέγει εἰς τὸν Περίπλουν του, » ἄρχεται ἡ Ἑλ-
 » λὰς συνεχῆς εἶναι μέχρι Πηνειοῦ ποταμοῦ. » Πλὴν
 δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεριλάβωμεν ἐν τῇ Ὀμηρικῇ
 ἐποχῇ καὶ τὴν Θεσπρωτίαν, ὡς ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ παν-
 αρχαίου καὶ ἐλληνογλώσσου μαντείου τῆς Δωδώνης,
 περὶ τοῦ ὁποίου ποιεῖται μνεῖαν καὶ ὁ Ὀμηρος ἐν τῷ
 Ξ' τῆς Ὀδυσσεΐας, καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ Κλειοῖ τῆς
 ἱστορίας του.

Ὡστε ἔχομεν ἤδη ἐξ αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου τῶν
 ποιητῶν καὶ πρώτου γεωγράφου, ὡς καὶ ἐκ μεταγε-

γενεστέρων μαρτυριῶν, θετικωτάτας πλέον γνώσεις πε-
 ρὶ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὁμογενῶν
 φυλῶν, καὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν ὁρίων τῆς
 χώρας, ἣν ἀνέκαθεν κατεῖχον. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁμοῦς
 τῆς Τρωάδος καὶ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, οἱ
 Ἑλληνες ὡς ἐκ τῶν πολλῶν αὐτῶν ἀποικιῶν, καὶ τοῦ
 μεταδοτικοῦ ἢ κοσμοπολιτικοῦ χαρακτῆρός των, ἐπέ-
 κτειναν καὶ τὴν ἐθνικότητά των καὶ τὰ ὅρια τῆς χώ-
 ρας των, ὡς βεβαίως καὶ Διονύσιος ὁ Περιηγητὴς, ἀ-
 πὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Θράκης, Μακεδονίας,
 Ἡπείρου, Σικελίας, Μεγάλης Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἰταλι-
 κῇ ἠπείρῳ, μέχρι τῆς Λιβύας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Πλὴν τίνα ἐπὶ τοσοῦτων χωρῶν καὶ ἐπὶ τόσῃς
 ἐκτάσεως ὁρίων, ἦσαν τὰ ἀποκλειστικὰ σημεῖα ἢ τὰ
 κοινὰ προσόντα, ἅτινα ἀνέκαθεν καὶ διαρκῶς συνέδεον
 καὶ ἐνοποιοῦν ἀδιασπᾶστως τὸ Ἑλληνικὸν αὐτὸ ἔθ-
 νος; — Ὁργανισμὸν πολιτικόν, ὑποβάλλοντα αὐτὸ
 εἰς ὁμοιόμορφον ἐνότητα, εἴτε μοναρχικὴν, εἴτε ἀρι-
 στοκρατικὴν, εἴτε δημοκρατικὴν, εἴτε μικτὴν, δὲν εἶ-
 χεν· ἦτον ἀπεναντίας κατακερματισμένον εἰς ἰδιαιτέ-
 ρας πόλεις αὐτονόμους καὶ ἀνεξαρτήτους πρὸς ἀλλή-
 λας, ἐξ ὧν τινες μόνον συνενόνοντο δι' ὁμοσπονδια-
 κοῦ τινος συνδέσμου. Θρήσκευμα ἀποκλειστικὸν ὡς
 τὸ τῶν Ἑβραίων δὲν εἶχεν ἐπίσης, διότι ἂν καὶ ἅπα-
 σαι αἱ διακεχωρισμέναι καὶ αὐτοτελεῖς Ἑλληνικαὶ
 πόλεις, τὴν αὐτὴν ἐπρέσβευον πολυθεῖαν καὶ εἰδωλο-
 λατρείαν, ἦσαν ὁμοῦς καὶ ἕτερα ἔθνη, ἅτινα κατὰ
 μᾶλλον ἢ ἦττον τοὺς αὐτοὺς ἐπίστευον Θεοὺς καὶ τὰ
 αὐτὰ ἐλάτρευον εἰδῶλα. Λοιπὸν οὔτε μοναδικὸν πολί-
 τευμα, οὔτε ἐξαιρετικὸν θρήσκευμα, ἐνοποιοῦν καὶ
 συνεχῶνευσον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Τίνα λοιπὸν ἦσαν τὰ ἀποκλειστικῶς ἐνωτικὰ αὐ-

τοῦ στοιχεῖα ἢ προσόντα, ἅτινα ἀνεξαρτήτως τῆς χώρας, εἰς ἣν τὸ πρῶτον ἀνεφύει, ἀφομοίονον τὸν ἐθνικὸν βίον του καὶ διέκρινον τὴν φυσιογνωμίαν του, ἐξ ἐκείνης ἐτέρων ἐθνῶν; — Ἡ παράδοσις τῆς καταγωγῆς του, ὅπως δὴποτε θεωρηθῆ, ἡ γλῶσσά του καὶ τὰ ἦθη του. Ἴδου ἡ ἀποκλειστικὴ τριλογία, ἐξ ἧς ἀνεκαθεν ἀπέρρεεν ἡ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ δι' ἧς συνεδέετο, ἕζη καὶ ἐδραματούργει ὁμοιομόρφως ὡς μόνος ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκτάσει τῶν ὁρίων τῆς χώρας του, καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ διαίρεσει. Εἰς ἣτον, ὡς κατὰ παράδοσιν ἐπίστευεν, ὁ κορμὸς ἐξ οὗ κατήγετο, ὁ υἱὸς τοῦ Προμηθέως Δευκαλίων, ἐκ τῶν τέκνων τοῦ ὁποίου ἐγεννήθησαν καὶ βαθμηδὸν ἐπληθύνθησαν αἱ διάφοροι πατριαὶ ἢ φυλαὶ, αἵτινες θεωρούμεναι καὶ συμπράττουσαι ὡς ἀδελφαί, συνεχώνευον ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ πᾶν ἀλλότριον στοιχεῖον, καὶ ἐνετύπονον εἰς αὐτὸ τὸν ἴδιον χαρακτήρα. Αἱ ἀπὸ τοῦ Αἰόλου, τοῦ Δώρου, τοῦ Ἴωνος, τοῦ Ἀχαιοῦ, ἀπογόνων τοῦ Δευκαλίωνος, ἀναπτυχθεῖσαι φυλαὶ, ἀπερβόρησαν κατ' ὀλίγον πᾶσαν ἐτέραν, καὶ καταρτισθεῖσαι εἰς ἐθνικὴν ἐνότητα, ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἠθῶν, παρεδέξαντο καὶ κοινὴν ἐπωνυμίαν τοῦ νὰ καλῶνται Ἑλληνες ἐκ τοῦ Ἑλληνος υἱοῦ τοῦ Αἰόλου, ὡς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ ὠνομάσθησαν Ἑβραῖοι ἐκ τοῦ προγενεστέρου τοῦ Ἀβραάμ Ἑβερ, Ἰσραηλῖται ἐκ τοῦ Ἰακώβ ἢ Ἰσραήλ καὶ Ἰουδαῖοι ἐκ τοῦ Ἰούδα υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ.

Μία ἐπίσης ἦτον ἡ γλῶσσα, ἥτις, καίτοι περιεῖχε παραλλαγὰς τινὰς καὶ ἰδιωτισμούς, ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως καὶ τῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων σχέσεων, ἦτον οὐσιωδῶς παντοῦ ἡ αὐτή. Ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Λιβύας καὶ Σικελίας, οἱ Ἑλληνες συναντῶ-

μενοι, συνωμίλουν καὶ ἐννοοῦντο πρὸς ἀλλήλους ὡς νὰ ἦσαν πολῖται μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως, διότι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν συνίσταται, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ καὶ ὁ Δικαίταρχος, εἰς τὸ ὀρθῶς διαλέγεσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ γένος τῆς φωνῆς, ἦτοι τὸν κοινὸν ἦχον καὶ τὴν ἀμοιβαίαν κατάληψιν. » Τὸ γὰρ Ἑλληνίζειν » ἐγὼ εἶναί φημι, οὐκ ἐν τῷ διαλέγεσθαι ὀρθῶς, ἀλλ' ἐν τῷ γένει τῆς φωνῆς. » Οὕτως ἐκφράζεται καὶ ὁ κωμικὸς ποιητὴς Ποσειδίππος, ὃν καὶ προλαβόντως ἐμνημονεύσαμεν, διότι μεμφόμενος καὶ σκόπτων τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι μόνη ἡ πόλις των καὶ ἡ γλῶσσά των ἦσαν ἑλληνικαί, εἶπεν·

- » Ἑλλὰς μὲν ἐστὶ μία, πόλεις δὲ πλείονες·
- » Σὺ μὲν ἀττικίζεις, ἡνίκ' ἂν φωνὴν λέγῃς
- » Αὐτοῦ τινες· οἱ δ' Ἑλληνες ἑλληνίζομεν.
- » Τί προσδιατρίβων συλλαβαῖς καὶ γράμμασι
- » Τὴν εὐτραπελίαν εἰς ἀηδείαν ἄγεις;

Τὰ ἦθη παρίστανον ὡσαύτως παντοῦ τὴν ἰδίαν ἐνότητα, διότι τὰ μὲν θρησκευτικὰ, ἅτινα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἐξασκοῦν μεγίστην ἠθικὴν ἐπιρροήν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι πολέμια ἢ διάφορα πρὸς ἀλληλα, εἰς ἔθνος τὸ ὁποῖον, καίτοι πολιτικῶς κεχωρισμένον, ἐπρέσβευε τὴν αὐτὴν θρησκείαν· τὰ δὲ λοιπὰ μ' ὅσας καὶ ἂν εἶχον ἀνωμαλίας, ἦσαν ἐν γένει παντοῦ ὁμοιόμορφα, καὶ πάντοτε χρηστότερα, ἡμερώτερα καὶ φιλάνθρωπότερα ἀπὸ ἐκεῖνα παντὸς ἐτέρου συγχρόνου ἔθνους. Ἐνεκα δὲ αὐτῶν κυρίως τῶν ἠθῶν του, ἅτινα κατεδείκνυον τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν του, ἀπεκάλει βάρβαρα τὰ ἄλλα ἔθνη. Ἴδου πῶς ὁ Εὐριπίδης εἰς τὴν Ἐκάβην καὶ τὴν Ἀνδρομάχην χαρακτηρίζει τοὺς βαρβάρους ὡς πρὸς τὰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις, τὴν ἐκτίμησιν τῶν γυναικῶν πράξεων καὶ τὰ ἐρωτικὰ πάθη.

- » Οἱ βάρβαροι δὲ, μήτε τοὺς φίλους φίλους
- » Ἥγεῖσθαι, μήτε τοὺς καλῶς τεθνηκότας
- » Θαυμάζεθ' . . . . .

-
- » . . . . Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος
  - » Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται,
  - » Κόρη τ' ἀδελφῶ' διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
  - » Χωροῦσι· καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος. »

Ἡ ταυτότης λοιπὸν τῆς καταγωγῆς, τὸ γένος τῆς φωνῆς ἢ ὁ κοινὸς τῆς γλώσσης φθόγγος, καὶ τὸ ἐν γένει ὁμοιόμορφον τῶν ἠθῶν, συνέδεον καὶ ἐνοποῖουν ἀνέκαθεν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκτάσει τῶν ὀρίων τῆς χώρας του· δι' αὐτῶν τῶν προσόντων ἔζη ὡς μονὰς, συνανεπτύσσετο καὶ ὠδεύεν εἰς τὸν προορισμὸν του. Συνέπεσε δὲ νὰ εὐνοηθῇ καὶ ὑπὸ τῆς τύχης, καὶ νὰ λάβῃ ὡς κληρὸν προνομοιοῦχον τὴν εὐκραεστέραν καὶ τερπνοτέραν γραμμὴν τοῦ ἡμετέρου ὀρίζοντος, ἐξ ἧς νηπιόθεν ἐδοκίμαζε τὰς ἡδυτέρας ἐντυπώσεις, καὶ ἐθήλαζε τὰς καλαισθητικώτερας ιδέας.

« La terra simili a se gli abitator produce.

Προικισθὲν ἐνταύτῳ καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως, ἢ κατὰ τὸν Ὀράτιον ὑπὸ τῶν Μουσῶν μὲ μεγαλοφυΐαν, ὠραίαν ἁρμονικὴν γλῶσσαν καὶ ἡδυπέριαν. « Grajis in- » genium, Grajis dedit ore rotundo Musa loqui, » ἀνέπτυξε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα πάθη, καὶ τὰς θαυμασίας ἐκεῖνας ἀρετάς, δι' ὧν προαχθεὶς ὁ πρωτότυπος πολιτισμὸς του εἰς ὑψιστον βαθμὸν τελειότητος, κατέστη καὶ ὁ ἠθικὸς κατακτητὴς τοῦ ἀρχαίου, καὶ ὁ παρασκευαστὴς καὶ σοφὸς διδάσκαλος τοῦ νέου κόσμου.

Τίνα δὲ ἦσαν τὰ ἐπικρατέστερα αὐτὰ πάθη του καὶ αἱ ὑψηλαὶ ἀρεταὶ του, ἐξ ὧν προέκυψεν ὡς ἄνθος ἐκ τοῦ ἰδίου κάλυκος, ὁ κύριος τοῦ ἔθνους χαρα-

κτῆρ, ἢ ἀκατάσχετος τάσις, ὁ δραματουργὸς προορισμὸς, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἢ ἰδιαιτέρα ἀποστολὴ του ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ; — Ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ ἔρωσ τῆς καλλιιεργείας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων· ἰδοὺ τὰ πάθη καὶ αἱ ἀρεταὶ ἐξ ὧν κατεδεσπόζετο, ἰδοὺ αἱ θερμότεραι ἐμπνεύσεις του, καὶ οἱ ἰσχυρότεροι μοχλοὶ τῶν κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν του. Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἀνεδεικνύετο ἀνδρεῖον, ἀγέρωχον, ζηλότυπον, ἀποκλειστικόν, πλὴν γόνιμον καὶ ἀφιλοκερδὲς ἐν εἰρήνῃ, ἀήττητον καὶ γενναῖον ἐν πολέμῳ. Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐπεξεργαζόμενον ἐν ἑαυτῷ, μορφόνον τὰ ἦθη του καὶ λαξεῦον πᾶν ὅ,τι ἀλλότριον, ἢ τραχὺ καὶ ἀνώμαλον ὑπῆρχεν ἢ εἰσήγετο εἰς αὐτὰ, ἐδημιούργει συνάμα καὶ ἐτελειοποιεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην. Ἡ γενικωτέρα καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργετικωτέρα ιδιότης τοῦ πάθους τούτου, καθίστανεν αὐτὸ εὐγενέστερον, ὑψηλότερον, θειότερον, διότι καλὸν μὲν καὶ φυσικὸν πρᾶγμα εἶναι νὰ μεριμνᾷ τις ἐντίμως ὑπὲρ ἑαυτοῦ, πλὴν ὠραιότερον καὶ ὑπερφυσικὸν εἶναι ν' ἀσχολῆται καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Ἐνεκα τῆς ὑπερτέρας ταύτης ιδιότητος, τὸ πάθος τοῦτο καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ πρώτου, δὲν ἀπωλέσθη, ἀλλ' ἐξηκολούθει καὶ μετὰ ταῦτα, ἀν' οὐχὶ μὲ τὴν αὐτὴν ὡς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐντάσιν καὶ μεγαλοφροσύνην, μὲ ἀρκοῦσαν θερμότητα καὶ ἐπίδοσιν.

Ἡ πατρὶς καὶ ἡ ἐλευθερία ἦσαν αἱ βάσεις, τὰ ἐχέγγυα, αἱ ἐστῖαι καὶ τὰ ἀσφαλῆ καὶ ἱερὰ ἄσυλα ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὁποίων τὸ πάθος τῆς φιλομουσίας του, θερμαινόμενον καὶ ζωογονούμενον, ἐρρίζοβόλει, ἀνελίσσετο καὶ ἐπέκτεινε τὴν ἐπίδρασίν του· ἄνευ αὐτῆ

τῶν οὔτε ἀποχρῶσαν γονιμοποίησιν καὶ ἀνάπτυξιν ἤθελεν αὐτὸ λάβει, οὔτε ὁ μέγας καὶ εὐεργετικὸς τοῦ ἔθνους χαρακτήρ ἤθελε μορφωθῆ καὶ δραματουργῆσαι, διότι ἐκ τοῦ πάθους κυρίως τούτου τελειοποιούμενος ὁ πρωτότυπος πολιτισμὸς του, ἐσχηματίζετο καὶ ὁ κοσμοπολιτικὸς χαρακτήρ του, ἡ διηνεκὴς τάσις του, ὁ δραματικὸς βίος του, καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀποστολή του. Ποίας δὲ φύσεως ἦτον ἡ ἀποστολή αὕτη; — Ἐκπολιτιστικῆς. Ἡ διὰ ταύτης λοιπὸν ἐξημέρωσις καὶ ἐξευγένισις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὡς καὶ ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ νέου, ἦτον ὁ μέγας προορισμὸς καὶ ἡ θεία οὕτως εἰπεῖν ἀποστολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ βίῳ. Ἄς ἀναπτυχθῶμεν διὰ βραχείων ἐπὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ καὶ διαπρεπεστάτου τούτου χαρακτήρος τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων.

Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς εἶχε μὲν ὡς ἐκ τῶν κοινῶν αὐτοῦ προσόντων, περὶ ὧν διελάβομεν, ἐθνικὴν ἐνότητα, ἣν δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν ἠθικὴν, πλὴν οὔτε τοπικὴν, οὔτε πολιτικὴν εἶχεν ὡς ὁ Ἑβραϊσμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ μονὰς ὑπῆρχε παντοῦ, ὡς τι μυστηριῶδες καὶ συμβολικόν. Εἷς ἦτον ὁ Θεὸς του, εἷς ὁ λαὸς του, εἷς ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς του, ὁ ἀόρατος αὐτοῦ Θεός, μία ἡ χώρα του, μία ἡ ἐν αὐτῇ ἱερὰ πόλις, εἷς ὁ ἐντὸς ταύτης ναὸς του, καὶ εἷς ὁ ἐντὸς τοῦ ναοῦ βωμὸς. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπεναντίας, ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν ὀρίων του καὶ τῶν ἀποικιῶν του κατεῖχε πολλὰς χώρας, καὶ ὡς ἐκ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ του πλείστας πόλεις· μεταγενεστέρως μόνον ἀνεγνώριζε καὶ παρεδέχετο διὰ τε τὸ μεγαλεῖον, τὴν δόξαν, τὴν λαμπρότητα, καὶ πρὸ πάντων τὴν εὐρύτητα καὶ ὑπεροχὴν τῶν φώτων τῆς μίαν πρωτεύουσας, τῆς

Ἀθήνας· αὕτη ἐκαλεῖτο κατὰ τινὰς ἡ Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος καὶ κατὰ τὸν ποιητὴν Λύσιππον

» Αὕτη πόλις ἔσθ' Ἑλληνίς, ἢ ῥόδοις ἴσον. »

Καὶ ἐν τούτοις ὡς ἐκ τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ δεσμῶν, καὶ τῶν ἐπικρατεστέρων γενναίων παθῶν του, ἔζη, ἐνεργοῦσε καὶ προήγετο ἐν γένει, ὡς νὰ ὑπέκειτο καὶ εἰς τοπικὴν καὶ εἰς πολιτικὴν ἐνότητα. Τὸ πνεῦμά του ὁμῶς οὐδέποτε ἐχρημάτισε φιλάρπαγον ἢ κατακτητικὸν δι' ὀπλων· ἦτο μὲν συντηρητικὸν τῶν ἰδίων αὐτοῦ δικαιωμάτων, πλὴν προπάντων ἦτον ἐκπολιτιστικὸν καὶ μεταδοτικὸν τῶν φώτων του· ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἢ ἡ διάδοσις τοῦ πολιτισμοῦ του, ἦτο μάλιστα, ὡς εἶπομεν, ὁ κύριος αὐτοῦ χαρακτήρ καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἀποστολή. Αἱ μετοικεσίαι καὶ οἱ ἀποικισμοὶ του ὑπὸ τοιοῦτων οὐσιωδῶς ἰδiosisυντηρητικῶν καὶ ἀγαθοεργῶν συνάμα σκοπῶν ὄρμῶντο, καὶ οὐχὶ ὑπὸ φιλαρπάγων ἢ βιαίων κατακτητικῶν. Ἐνεκα τούτου ὅπου αὐταὶ ἐγκυβερνοῦντο, δὲν ἐφρόντιζον πῶς νὰ ἐπεκτείνωσι διὰ τῶν ὀπλων τὰ ὄρια τῆς χώρας των, ἀλλὰ πῶς νὰ ἀσφαλισθῶσιν ἐν ἑαυταῖς, καὶ ἐξημερόνουνται καὶ μορφόνουσαι τοὺς ἰθαγενεῖς, νὰ τοὺς ἀφομοιώνωσιν ἐκόντας πρὸς ἑαυτάς, καὶ νὰ τοὺς κατακτῶσιν οὕτω διὰ τῶν νομιμωτέρων καὶ φιλανθρωποτέρων μέσων, ἦτοι διὰ τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των, διότι παντοῦ καὶ πάντοτε κατεῖχοντο καὶ ἐρῦμουλκοῦντο, οὕτως εἶπεῖν, εἴτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, εἴτε ἐν τῇ νέα· αὐτῶν ἑστία διετέλουν, ὑπὸ τῶν φύσει μεγάλων καὶ εὐγενῶν ἐκείνων παθῶν, οἷα ἦσαν ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ ἐλευθερία συντηρητικὰ τῆς ἰδίας των ὑπάρξεως, καὶ ὁ ἔρως τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἐκπολιτιστικὸς ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων.

Μεγάλα ἀναντιρρήτως, ἐγδοξα, θαυμάσια ἦσαν τὰ

κατορθώματα, ὅσα ἐν Σαλαμῖνι, Μαραθῶνι καὶ Πλαταιαῖς ἐξετέλεσεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ θερμοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐμφύτου ἐλευθερίας του, πλὴν ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μεγαλύτερα, ἐνδοξότερα καὶ θαυμασιώτερα ἦσαν, ὅσα ἐν τῷ θεάτρῳ, ἐν ταῖς ποικίλαις σχολαῖς καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος ἐδραματούργησε διὰ τῆς σοφίας, τῶν φώτων καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων του. Διὰ τούτων ἀναπτυχθεὶς βαθμηδὸν ἐντὸς αὐτοῦ ὁ ὑψηλὸς πολιτισμὸς του, καὶ ἐδραιώσας στερεὸν τὸ κράτος του, ἀνεσκόρπιζε ταῦτοχρόνως καὶ ἀλλαχοῦ τὰς φαινὰς ἀκτῖνάς του, ἢ περιόδεύων ὡς ἐφ' ἄρματος ἐποχούμενος, ἐπέχεε τὸ εὐεργετικὸν φῶς του καὶ ἐπὶ τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ μὲν τῶν ὄπλων του ἔσωσεν ἑαυτὸν καὶ ἐδοξάσθη, διὰ δὲ τῆς διανοίας του κατέκτησε τὸν κόσμον καὶ ἀπεθεώθη. Πρακτικὸς καὶ γνωμολογικὸς ἦτο τὸ πρῶτον ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ, νηπιώδης καὶ ἀκατέργαστος ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς τοιαῦτα εἶναι ἐν τῷ ἀρτιγενεῖ αὐτῶν πολιτισμῶ πάντα τὰ ἔθνη, πλὴν δὲν ἐβράδυνεν ὡς ἐκ τῆς δραστηρίας φύσεως τοῦ μεγαλοφυοῦς πνεύματος, καὶ τῆς ζωηρᾶς καὶ καλαισθητικῆς αὐτοῦ φαντασίας, νὰ λάβῃ ἐν τῷ ὄργασμῳ του τύπον ἐπιστημονικώτερον καὶ καλλιτεχνικώτερον, ἕωσοῦ ἐπὶ τέλους καταλήξας καὶ εἰς τὸν κολοφῶνά του, ὑπερέβη σχεδὸν εἰπεῖν αὐτὸς ἑαυτόν.

Αἱ ἀπὸ τῆς Ἰωνικῆς καὶ Ἰταλικῆς Σχολῆς ἀρξάμεναι νὰ ἐρευνῶνται συστηματικώτερον ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, ὡς ἤρξαντο νὰ καλλιεργῶνται αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀπὸ τοῦ Δαιδάλου, τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Σουσαρίωνος καὶ τῆς λοιπῆς τούτων ὁμοιοταγοῦς χορείας, προήχθησαν διαδοχικῶς ἐπὶ τρεῖς ὡς ἔγγιστα ἑκατονταετηρίδας, ἤτοι μέχρι τῆς Ἑλληνομαχε-

δονικῆς δυναστείας ἢ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε δυνάμεθα ἄνευ ὑπερβολῆς, νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔθιξαν τὸ ἀκρότατον σχεδὸν σημεῖον ἢ τὸ κατακόρυφον τῆς τελειότητος. Ἡ περίοδος αὕτη ἦτον ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, τὸ πολυανθὲς ἔαρ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου, καὶ ἡ ἀκατάσχετος πλημμύρα τῆς δόξης του, ἐξ ἧς ὡς ἀπὸ σφοδροτάτου χειμάρρου, ἐξέέρρευσε καὶ ὁ ἔξοχος καὶ ὁ ἀκμαιότερος τότε πολιτισμὸς του.

Πλὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τούτου, ὑπερβαίνοντος ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του τὰ ὄρια τῆς Διατριβῆς ταύτης, ἀφηγηθέντος δὲ προσέτι παρὰ πολλῶν, καὶ ἤδη πασιδῆλου καὶ ὁμολογουμένου, νομίζομεν περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψωμεν. Τοῦτο μόνον κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐνῶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ λαμπρᾷ καὶ μεγαλουργῳ ταύτῃ περιόδῳ, τόσῃ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνέπτυσσε δύναμιν ἐκτάκτου διανοίας, τόσον ὄργασμὸν καὶ πλοῦτον σοφίας εἰς πᾶν εἶδος ἐπιστημονικῶν γνώσεων, τόσῃ ὠραιότητα καὶ πρωτοτυπίαν εἰς καλλιτεχνικὰ ἔργα, καὶ τόσῃ γονιμότητα εἰς περιφανεῖς καὶ ἀμιμήτους ἀνδρας, μετέδιδε ταῦτοχρόνως καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν εὐεργετικὴν ἀνταύγειαν τοῦ θεσπεσίου φωτός του, καὶ τὴν φυσιογνωμίαν καὶ ἀναπλαστικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑπερτέρου πολιτισμοῦ του. Οἱ ἀπολίτευτοι ἢ μᾶλλον ἀλάξευτοι εἰσέτι Ῥωμαῖοι ἐξ αὐτοῦ ἠρύσθησαν τὰ προοίμια τῆς συστάσεώς των καὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς νομοθεσίας των. Ὁ Νουμᾶς κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἂν καὶ τοῦτο ἀρνεῖται ὁ Κικέρων εἰς τὴν Πολιτείαν του, δὲν ἦτο πάντῃ ἄγευστος καὶ ἀμύητος ἐκ τῶν σοφῶν τοῦ Πυθαγόρου ἀποφθεγμάτων. Οἱ δὲ δώδεκα πίνακες, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος Κικέρων εἰς τοὺς νόμους του, ἦσαν

σχεδόν αντιγραφή τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος. « Jam » caetera in duodecim Tabulas, translata de Solonis fere » legibus. »

Τὸ ἐντὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τούτοις ἀναφυέν ἐκ-
κτακτον καὶ ὑπερφίαλον φαινόμενον τοῦ νέου Ἀλε-
ξάνδρου, ἀνατρέψαν ἐν γένει τὰς πολιτευματικὰς βιά-
σεις τοῦ ἔθνους, ἐπήνεγκε σπουδαιοτάτην μεταβολήν,
ἐδημιούργησε πολιτικὴν ἐνότητα. Πλὴν καίτοι διὰ
τῆς ἐνότητος ταύτης ἐτραυμάτισε τὴν ἐλευθερίαν καὶ
αὐτοτέλειαν τῶν ἰδιαιτέρων πολιτειῶν, δὲν ἴσχυσεν
ὁμως τὸ παράπαν νὰ περιστείλῃ καὶ τὴν ἐκπολιτιστι-
κὴν τοῦ ἔθνους τάσιν ἢ ἀποστολήν. Μάλιστα ἐκ τοῦ
τὰ φῶτα καὶ ὁ πολιτισμὸς του, ἔλαβον καὶ εὐρύτητα
μεγαλητέραν, καὶ ἐπίδρασιν γενικωτέραν, διότι ἡ πα-
ρὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς κατάλυσις τῆς Περ-
σικῆς δυναστείας, καὶ ἡ κατὰ συνέπειαν ταύτης κατά-
κτησις Ἀσίας τε καὶ Αἰγύπτου, δὲν ἦσαν ἄγρια ἐπι-
θέσεις πρὸς λεηλασίαν, καὶ πρόσκαιρος κατοχὴ χω-
ρῶν, ἐξ ὧν διήρχοντο στίφη βαρβάρων, ἅτινα ἀφίνουν
ὀπισθέν των καταστροφὰς καὶ ἐρημίας, ἄνευ νέας
τινὸς βελτίονος καὶ διαρκεστερας ἀνοικοδομήσεως,
ἀλλ' ἦσαν κατ' οὐσίαν καὶ τελικὸν σκοπὸν ἐπέκτασις,
μεταφύτευσις καὶ μετέγχυσις τῶν Ἑλληνικῶν φώτων
καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των. Αἱ ἀνιδρυθεῖσαι ἐκεῖ μεγα-
λοπόλεις, εἴτε ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, εἴτε ὑπὸ τῶν δι-
αδόχων του, τὰ συστηθέντα παντοῦ Σχολεῖα, καὶ ἰδί-
ως τὸ τῆς Περγᾶμου, καὶ τὰ πολυειδῆ τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησεν ὁ νεοπλατωνισμὸς καὶ
τόσαι ἕτεραι φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, ἐφωτίσθησαν πολ-
λοὶ τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, διεκρίθησαν τόσοι διά-
σημοι ἄνδρες καὶ μᾶς ἐκληροδότησαν τόσα σοφὰ συγ-
γράμματα, εἶναι μαρτύρια ἀδιαφιλονείκητα τῆς μετα-

δοτικῆς φύσεως καὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτήρος
τοῦ εἰσβαλόντος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα Ἑλληνισμοῦ. Ἡ
ἠθικὴ οὕτως εἶπειν αὕτη ἐν τῇ Ἀσίᾳ εἰσβολὴ καὶ Ἑλ-
ληνικὴ ἐπικράτησις, παρεσκεύασε καὶ τὸ πλήρωμα
τοῦ χρόνου, εἰς ὃ ἐμελλε νὰ κατέλθῃ τὸ οὐράνιον φῶς,
τὸ φωτίσαν πάντα ἄνθρωπον καὶ δημιουργήσαν τὸν
νέον χριστιανικὸν κόσμον.

Πλὴν ἐπεφυλάττετο διὰ τὸ προνομιούχον καὶ κλα-
σικὸν ἡμέτερον ἔθνος, καὶ ἕτερον δριμύτερον καὶ και-
ριώτερον τραῦμα ἀπὸ τοῦ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης·
ἤγγιζεν ὁ καιρὸς καὶ ἐσήμαινεν ἡ ὥρα τῆς ὑπὸ ἀλ-
λοτρίου ἔθνους διαρπαγῆς τῆς χώρας του καὶ ἀπω-
λείας τῆς ἀνεξαρτησίας του. Οἱ τὴν κοσμοκρατορίαν
ἐπιδιώκοντες Ῥωμαῖοι, παρατηροῦντες ὡς ἀπὸ σκο-
πιᾶς τὸν διαμελισμὸν του, καὶ τὴν ὑπὸ πολυχρονίων
σπαραγμῶν καὶ ἐμφυλίων πολέμων ἐξασθένησιν καὶ
ἀπαύδησίν του, τὸ ἐπλησίασαν μὲν κατ' ἀρχὰς ὡς φίλοι
καὶ σύμμαχοι, καθὼς πάντοτε πολιτεύονται οἱ μεγά-
λοι καὶ ἰσχυροὶ μὲ τοὺς μικροὺς καὶ ἀδυνάτους· ἐπει-
τα μεταχειριζόμενοι πότε μὲν τὴν ἀλωπεκὴν, πότε δὲ
τὴν λεοντὴν, τὸ παρεσκεύαζον τρῶπον τινα διὰ τὴν
νέαν τύχην του, ἕωσοῦ τέλος ἀποβαλόντες τὸ διπλοῦν
προσωπεῖον, εἰσεπήδησαν καὶ ἀναφανδὸν ἐντὸς τῆς
χώρας του, κατεδέσπωσαν αὐτὸ βαθμηδόν, καὶ κατα-
σρέψαντες πάσας τὰς ἐλευθερίας του, τὸ ἀνεκήρυξαν
καὶ Ἐπαρχίαν Ῥωμοϊκὴν. Ἡ ἀνακήρυξις αὕτη δια-
γράψασα αὐτὸ ἐκ τῆς χορείας τῶν ζώντων καὶ ἀνε-
ξαρτήτων ἐθνῶν, τὸ ἀνέγραψε πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ θάνατον καὶ
τὸν σφετερισμὸν τῆς χώρας του, ἀνεγειρόμενον ὡς
ἄλλος Ἄνταῖος καὶ ἐκδικούμενον μὲ τρῶπον εὐγενῆ,
μεγαλόψυχον καὶ ἴδιον τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτή-

ρός του, άντεκατέκτησε και εκείνο τούς ήμισυβαρβάρους κατακτητάς του διά της μετεγχύσεως τών φώτων και του πολιτισμοῦ του έν τῇ άπολιτεύτῳ χώρῳ των. « Groecia capta, ferum victorem cepit, et artes intulit agresti latio. » Οὕτως έγραφεν ο Όράτιος εἰς τινα πρὸς τόν Αὐγουστον έπιστολήν του. Ο Έλληνισμός λοιπόν και τετραυματισμένος έν τῇ έλευθερίᾳ του, και διαγεγραμμένος έν τῇ πολιτικῇ ύπάρξει του, διετήρει πάντοτε ζωηρόν τό πάθος και τόν έρωτα τῆς φιλομουσίας του, και δρῶσαν τήν άγαθοποιόν και έκπολιτιστικῇν άποστολήν του, διότι ευαγγελικῶς έμόρφωνε και έξευγένιζε τούς έχθρούς και κατακτητάς του.

Τὰ φιλόανθρωπα και διακριτικά ταῦτα προσόντα, διετήρησεν έπίσης, μάλιστα ένίσχυσε και έν τῇ χριστιανικῇ μεταπλάσει του, και τῇ Ρωμαϊκῇ συγκράσει του έν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ο μεσαιών οὗτος τῆς Ἐνατολῆς, μ' ὅσα και άν λέγωσιν οί κακῶς αὐτόν μελετῶντες και χειρόν εκτιμῶντες, έχρημάτισεν ένεκα τοῦ Ἐλληνισμοῦ, έστω και παρακμάζοντος και κεκραμένου, μάλλον γόνιμος και ώφέλιμος άπό τόν μεσαιῶνα τῆς Δύσεως. Εἶχε μὲν πλεῖστα ὅσα έλαττώματα, άδιαχώριστα εκ τῆς έποχῆς, τῆς πτώσεως τών φώτων, τῆς διαβάσεως και λεηλασίας πολλῶν άγρίων στιφῶν, τοῦ άνωμάλου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ του, και ιδίως τῶν συνεχῶν μετὰ βαρβάρων σχέσεών του, ένεκα τῶν ὀποιῶν συνέβη και εἰς αὐτόν ὅ,τι έλεγεν ο Τυνδάρεως πρὸς τόν επανελθόντα εκ τῆς Τρωάδος Μενέλαον.

» Βεβαρβάρωσαι χρόνιος ὢν έν βαρβάροις. »

Πλήν οὔτε άμοιρος εκ πολλῶν και άγαθῶν πλεονεκτημάτων ἦτον, οὔτε έν τῷ Ἐλληνικῷ στοιχείῳ

του άπώλεσε τήν άρχαίαν και ιδιάζουσαν άποστολήν του, διότι ο διά τοῦ χριστιανισμοῦ άναμορφωθεῖς νέος κόσμος, εἶναι έργον και προῖόν άνατολικῆς φωτός, και οὐσιωδῶς δημιουργία τοῦ Βυζαντινοῦ Ἐλληνισμοῦ· έντεῦθεν ὡς άπό κέντρον εἰς περιφέρειαν, ανεβρίπισθησαν αἱ πρῶται φωτοβόλοι λαμπάδες τοῦ νέου θρησκευματος, άναγορευθέντος τό πρῶτον επικρατεστέρου, και συνεδρεύσαντος έν τῷ κράτει μετὰ τῆς κοσμικῆς έξουσίας.

Τὰ πολυχρόνια και αίματοβαφῆ τούτου πρακτικά, αἱ έπίσημοι και σοφαί συζητήσεις, τὰ στερεωθέντα δόγματα, αἱ διακρατηθεῖσαι παραδόσεις, οἱ ψηφισθέντες ὑπό τόσων άγίων Συνόδων κανόνες και ο περιβάλλον τὰ πάντα ίεροπρεπῆς χαρακτήρ, έν τῷ Βυζαντινῷ Ἐλληνισμῷ, μ' ὅσην και άν εἶχον έριστικῇν σχολαστικότητα, έλαβον άληθῆ σύστασιν, πλήρη σωματοποίησιν και τύπον γενικότητας παρὰ τῶν εκεί εκ διαλειμμάτων συνεργομένων πρῶτων θεοπνεύστων φωστήρων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Αὐτὰ ταῦτα τὰ θεσπέσια έργα μετὰ τῆς Παλαιᾶς και Νέας Διαθήκης, εἶναι και θέλουν εἶσθαι πάντοτε τὰ ίερά κείμενα, και ἡ περιβολή και ένσάρκωσις έν γένει τῶν ἡθῶν και έθίμων ὄλου τοῦ νέου χριστιανικοῦ κόσμου.

Πλήν φεῦ! φαίνεται δυστυχῶς ὅτι ἦσαν και οἱ τελευταῖοι σπινθῆρες τοῦ άνέκαθεν εκπολιτιστικοῦ προορισμοῦ τοῦ ἡμετέρου έθνους, κληροδοτηθέντες και άποσβεσθέντες εἰς τόν Βυζαντινόν Ἐλληνισμόν· ἦσαν ὡς αἱ άπαστράπτουσαι και χρυσοφαεῖς δύοντος έν μέσῳ διαφανῶν νεφελῶν έρυθρόχρου ἡλίου άκτῖνες, αἵτινες εκτεινόμεναι ξιφηδόν και δίκην ὀστράκου επὶ τοῦ οὐρανίου θόλου, εξαφανίζονται μετ' ὀλίγον, κατακαλυπτόμεναι άπό τὰ πυκνά και ζοφερά σκότη μα-

κρᾶς καὶ βαθείας νυκτός, διότι τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ ἀγρία Τουρκικὴ κατάκτησις καταλύουσα τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐκάλυψε μὲ πένθιμον καὶ μελανὸν κρήδεμνον, καὶ κατέστησεν οὕτως εἰπεῖν ἀναύγητον ἅπαντα τὸν ἀνατολικὸν ὀρίζοντα. Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀμαυρωτικὸν καὶ Πλουτώνειον σκότος, διεδέξατο τὸ λαμπρὸν καὶ ζεῖδωρον φῶς τῆς ἡμέρας. Ὁ Ἑλληνισμὸς κατεβλήθη ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐστία καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀνιδρύθη ὁ αἰμοβαφῆς θρόνος τοῦ ἀλλοθρήτκου καὶ βαρβάρου δεσπότη του. Καὶ ὁμως τίς ἤθελέ ποτε τὸ φαντασθῆ; — Καὶ ἐν αὐτῇ εἰσέτι τῇ ἀγωνίᾳ καὶ τῇ ὑποδουλώσει του, λείψανά τινα διαφυγόντα τὴν θηριωδίαν τοῦ αἰμοβόρου κατακτητοῦ, καὶ διασωθέντα εἰς τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην, συνετέλεσαν, ὡς ψυχία πεσόντα ἐκ πλουσίας καὶ πολυτελοῦς τραπέζης, νὰ διαθρέψωσι καὶ νὰ ἀναζωπυρώσωσι τὴν νεκρὰν τότε καὶ ἐκεῖ πολιτείαν τῶν γραμμάτων· συνάμα δὲ νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τοῦ ἀνεξιτήλου τῆς ἐκπολιτιστικῆς τάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι καὶ νεκρὸς ἔτι μεταδίδει τὸ φωσφορικὸν φῶς του, καὶ μικρὸν τι αὐτοῦ λείψανον στίλβει πάντοτε, ὡς ὁ διαμελιζόμενος ἀδάμας διαλάμπει καὶ εἰς τὰ λεπτότατα αὐτοῦ τεμάχια.

Ἡ ἐθνικὴ λοιπὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐθυπαρξία, ἡ πολιτικὴ ζωὴ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἡ λατρεία τῶν Μουσῶν, καὶ ἡ ὑψηλὴ ἀποστολὴ του, ἐξέπνευσαν, δὲν ὑπάρχουν πλέον, κατεστράφησαν ἐντελῶς ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτῆσεως, τὰ ἐρείπια τῆς καταστροφῆς του κατέστησαν νέα Ἱεροσόλυμα τῶν ἐθνῶν, εἰς δὲ τὴν ἄλλοτε ἐν ἐλευθερίᾳ πολυθόρυβον καὶ ἐν παιδείᾳ πολυάσχολον αὐτοῦ χώραν, ἐντάφειος πλέον παντοῦ ἐπικρατεῖ σιγῆ, ἡ κωφὴ καὶ πένθιμος βοή, ὡς

ἀπολήγουσα ἠχῶ μεμακρυσμένων θρήνων. Ἡ ἐνσκήψασα ὁμως μεγάλη καὶ γενικὴ αὕτη συμφορὰ, εἶναι ἄνευ τινὸς ἐλπίδος; Ἡ παντοῦ ἐπεκταθεῖσα βαρβαρικὴ αὕτη πλημμύρα, εἶναι ἄνευ κιβωτοῦ σωτηρίας; Εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἀθεράπευτος ὡς ὁ θάνατος, ἀκαταμάχητος καὶ αἰωνία ὡς ὁ ἄδης; — Τότε λοιπὸν τετέλεσται! Χαιρέτω πλέον καὶ ὁ νόμος τῆς ἀναβιώσεως! Πᾶσα περὶ αὐτοῦ ἔρευνα ἀποβαίνει ματαία καὶ ἀνωφελής, διότι ἐν τῷ τάφῳ οὔτε ὑπάρχει, οὔτε ἐξέρχεται ἐξ αὐτοῦ ζωὴ· οὕτω λέγει καὶ ἡ Γραφή ἐν τῷ τραγικῷ τῷ Ἰωβ δράματι « Ἐὰν ἄνθρωπος κατα- » βῆ εἰς ἄδην, οὐκ ἔτι μὴ ἀναβῆ, οὐδ' οὐ μὴ ἐπιστρέ- » ψῆ εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, οὐδ' οὐ μὴ ἐπιγνῶ αὐτὸν ἔτι » ὁ τόπος αὐτοῦ. »

Ἄπαγε! Ἡ ἐκ τῶν ζώντων ἤδη ἐθνῶν διαγραφὴ καὶ ὑποδούλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν εἶναι ἀπόγνωσις, δὲν εἶναι θάνατος, δὲν εἶναι ἄδης· εἶναι βαρὺς καὶ διαρκὴς χειμὼν, τοῦ ὁποίου τὸ δριμύ ψύχος καὶ ὁ παγετὸς κατενάρκωσαν τὰ ἄλλοτε σφριγῶντα μέλη του· εἶναι σφοδρὰ καταιγίς, ἣτις φυγαδεύει τοὺς ἱέρακας εἰς τὰς ὄπας τῶν βράχων καὶ τοὺς λέοντας εἰς τὰ ὑπόγεια σπήλαια ἢ τὰ πυκνὰ δάση· εἶναι τέλος πανεθνῆς καὶ πολυετῆς κατακλυσμὸς, ἐξ οὗ ἀπεπνίγη μὲν πᾶσα φωνὴ καὶ κίνησις, πλὴν διεσώθη ἀφανῆς καὶ ὑποβρύχιος, οὕτως εἰπεῖν, ἡ κιβωτὸς τῆς μελλούσης σωτηρίας του. Ἀλλὰ καὶ ὁ δριμύς χειμὼν, καὶ ἡ φοβερὰ καταιγίς, καὶ ὁ μέγας κατακλυσμὸς, διαδέχονται ὑπὸ μειδιῶντος ἔαρος, μακρᾶς νηνεμίας καὶ γενικῆς ἀμπότεως.

Ἐν τούτοις ὑπὸ τὸ βᾶρος τοιούτων ἀνατροπῶν καὶ τοιαύτης ἠθικῆς καταστάσεως, διεσώζετο ἀπαρτήρητος ὁ Ἑλληνισμὸς μόλις ἀναπνέων καὶ ἀναδευό-

μενος, ἐγκυμονεῖτο καὶ παρεσκευάζετο τὸ μέλλον του ὡς διὰ χημικῆς τινος ἢ μᾶλλον φυτικῆς ἐργασίας, καὶ συνεχινεῖτο κάποτε σπασμωδικῶς ἐν τῇ ναρκώσει του, ὡς διὰ νὰ προδηλώσῃ τρόπον τινὰ τὴν μυστηριώδη δύναμιν, ἣτις τὸν ὠθοῦσε πρὸς τὴν ἀναβίωσίν του. Πλὴν τίνι τρόπῳ ἢ ὅσον ἀπόκρυφος, ἄλλο τόσον πραγματικὴ αὐτῆ δύναμις, ἢ μᾶλλον ὁ ἠθικὸς αὐτὸς νόμος ἐνεργοῦσεν ἐν τῇ φύσει του πρὸς ζωογόνησιν, ἐνίσχυσιν καὶ ἀνεγερσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

Πολλὰ καὶ ποικίλα ἦσαν τὰ ἀναβιωτικὰ κέντρα τῆς ἐπιδράσεώς του. Αἱ πανάρχαιοι παραδόσεις τῆς προνομιούχου καταγωγῆς του, καὶ αἱ πολυειδεῖς ἀναμνήσεις τῆς προγονικῆς εὐκλείας· τὰ ἐπὶ τῶν χειρῶν του συνεχῶς φερόμενα καὶ ἀναδιφιζόμενα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας σοφίας του, καὶ τὰ ἐντὸς τῶν ποδῶν του διακείμενα τεμάχια τῆς ἀμιμήτου καλλιτεχνίας του· τὸ ἱερόν τῆς πατρίδος ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἔζη κεκυφὼς καὶ περιφρονημένος ὡς Εἰλωσ, ἐνῶ ὁ βάρβαρος δεσπότης του ἐβεβήλωνεν αὐτὰ ὑπερηφάνως καὶ ἐμόλυγε πολλάκις μὲ ἀθῶον αἷμα· αἱ εἰς πλεῖστα κέντρα ἀνεγερθεῖσαι σοφαὶ Σχολαὶ καὶ αἱ τῆς ἐκκλησίας του ἱεραὶ διδασκαλαί· ἢ ἐπὶ τῶν ἀβάτων καὶ ἱστορικῶν ὁρέων του καταφυγοῦσα γυμνόπους μὲν καὶ χαμεύνης ἐλευθερία, πλὴν πάντοτε τυραννομάχος καὶ ἡρωικὴ ὡς ἡ ἀρχαία· αἱ νεώτεραι παραδόσεις καὶ ἀναμνήσεις τῆς χριστιανικῆς ἀναμορφώσεώς του, ἢ ἐν αὐταῖς ἀκράδαντος πίστις του καὶ ἢ δι' αὐτῶν συνέχεια τῆς καλλιφώνου γλώσσης του· καὶ τὸ θάρρος τέλος καὶ ἡ πεποίθησις, ἅτινα ἐκ τούτων ἠρύετο, ὡς ἀπὸ θείας καὶ ἀλανθάσου προφητείας, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν γένος θέλει ποτὲ ἀνεγερθῆ, καὶ ὅτι τὰ ἀδίκως κατακτηθέντα καὶ δεσποζόμενα αὐτοῦ μέρη,

« Πάλαι μὲ χρόνους μὲ καιροῦς,
» Πάλαι ἴδικάτου εἶναι. »

ἰδοῦ ἐν κεφαλαίῳ τὰ κυριώτερα κέντρα καὶ οἱ ἰσχυρότεροι μοχλοὶ, δι' ὧν ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς ἀναβιώσεως ἐπέδραττε, κατὰ τὴν διάρκειαν τεσσάρων σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων ἐπὶ τῶν καρδιῶν καὶ τῶν πνευμάτων τοῦ ὑποτελοῦς Ἑλληνισμοῦ. Δι' αὐτῶν ζωογονούμενος, ἐτρέφετο καὶ ἔζη ἐν τῇ δυστυχίᾳ του, ἐπαραμυθεῖτο καὶ εὐελπίζετο ἐν τῇ διασπορᾷ του, ὑπέμενε καὶ ἐνισχύετο ἐν τῇ ὑβριστικῇ ταπεινώσει του, ἀντεῖχε καὶ ἐνεκαρτέρει ἐν τῷ ὠμῷ καταδιωγμῷ του, καὶ φρυάττων ὑπὸ τὰς ἀλύσεις του, ἢ ὑποκαιόμενος ὡς ἠφαίστειον, ἐκρηγνύετο κάποτε ὑπὸ τῆς πληθώρας τοῦ πυρὸς καὶ εἰς μικροῦς κρατῆρας, ἕωσοῦ τέλος ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου, ἐπῆλθε καὶ ἡ μεγάλη καὶ γενικὴ ἔκρηξις. Αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως ὀρμὴ στιγμιαία ἔξάψεως, ἢ ἀταξία καὶ ταραχὴ διηρηθισμένης φαντασίας· ἦτον ἀπεναντίας προῖόν πολυχρονίου καὶ ἀφανοῦς ἐπεξεργασίας· ἦτο βαθεῖα μελέτη μεμετρημένης διανοίας· ἦτο ἐν συντόμῳ ὁ τελευταῖος λόγος (ultima ratio) μεγάλου συμβάντος, προπαρασκευασθέντος εἰς τὰ μύχια τῶν καρδιῶν ἐν τῇ σειρᾷ πολλῶν δουλικῶν αἰώνων. Ἡ τοῦ 1821 ἐπανάστασις δὲν ἦτο πρόβλημα, δὲν ἦτο δράμα· ἦτο λύσις προβλήματος, καὶ ἔξοδος καὶ μέχρι τινὸς καταστροφὴ δράματος. Ἦτο ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης λυόμενος, ὅπως ἐκ νέου μεταδώσῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τὸν λοιπὸν κόσμον.

Αὕτη ὡς ὁ νόμος ὅστις τὴν παρήγαγεν, ἔχουσα ἀνάγκην ἰδίων ὀργάνων, ὅπως τελέσωσι βαθμηδὸν τὰς ἀπαιτούμενας ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς φύσεως τοιοῦτων ἔργων προπαρασκευᾶς, ἐξέλεξεν αὐτὰ ἄσημα, ὡς διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ ἴσως ἐκ τῶν μυστηρι-